

ואכמ"ל. על כל פנים אין זה פלא שבכל מקום נזכר בלשון אחר, כי התוספות נכתבו על ידי כמה מרבתינו בעלי התוספות.

המקומות בתוספות שהוזכר בהם הראב"ד ז"ל
 רבינו הראב"ד ז"ל מוזכר בתוס' במסכת יומא
 דף י"ז ע"ב ד"ה יחודי, במסכת תענית דף
 כ"ה ע"א ד"ה הא, ובמסכת עבודה זרה דף ל"ח
 ע"א ד"ה אלא.

המקומות בתוספות שהוזכר בהם האבן עזרא ז"ל

הנה רבינו האבן עזרא ז"ל מוזכר בתוס' כמה פעמים, כמו במסכת ראש השנה דף י"ג ע"א ד"ה דאקריבו. במס' תענית דף כ' ע"ב ד"ה בהכינתו. במסכת קידושין ל"ז ע"ב ד"ה ממחרת.
מגן אברהם - וטורי זהב

הנה רבינו המגן אברהם נסתלק בערב יו"ה כ שנת תמ"ג, ונדפס תשע שנים אחרי פטירתו המגניני ארץ הכולל פירוש רבינו הטורי זהב ז"ל יחד עם פירוש המג"א. ולכאורה א"כ לא ראה המג"א את חיבורו של הטו"ז שלא נדפס עדיין בימיו. אמנם מוכרחים אנו לומר שהמג"א ראה את חיבורו של הטו"ז על אור"ח בעודו בכתובים, כי בכמה מקומות מזכיר המג"א את חיבורו של הטו"ז על אור"ח, לדוגמא באור"ח סי' ג' ובאור"ח סי' ס"ג וס"ח, ובהלכות פסח סי' תס"א ס"ק י"ג ובסי' תס"ח ס"ק ב' ובסי' תע"ב, בכל אלו המקומות מזכיר המג"א את פירוש הטו"ז.

פרק מ"ג

היינו דאמרי אינשי

מאמרים השגורים בפי כל וכאמת לא נמצאו כלל יש הרבה מאמרים ששגורים בפי כל, אבל באמת לא נמצאים כלל, ויש שנמצאו רק בצורה אחרת מכפי שהם שגורים בפי העולם, ולקטתי הרבה מהם כפי מסת ידי.

רוב הדברים דלהלן מלוקטים משו"ת אבני חפץ סי' כ"ט ופרדס יוסף פרשת שמות, וגם נתעוררתי באיזהו מהם במראי מקומות מהמעיינים בספרי במהדורות הקודמות. תשובה להם.

של קמא גבי פסוק הוא בס' משלי (עיין ברש"י חולין ר), וגם מהרי"ק מדייק היכא שאומר רש"י לקמן מפרש ואזיל או כדמפרש ואזיל בענין אונס בגיטין, עכ"ד. ועיין מהרש"ל בחכמת שלמה ב"מ (ע"ו ע"א ד"ה אל תמנע) שדייק כן בדברי רש"י דהתם, יעו"ש.

אמנם ידוע דאף שאין להקשות סתירה בתוס' ממסכתא למסכתא משום שנתחברו מכמה בעלי התוס', אבל באותה המסכתא עצמה יש להקשות ממקום למקום כי כל המסכתא היא מבעה"תו"ס אחד, וא"כ עדיין נשארנו בתמיהה בבי המקומות במסכת ברכות שהוזכר הרמב"ם למה לא נזכר באותו הלשון עצמו, דבדף ל"ח תוד"ה מר זוטרא כ' "הר"מ" ובדף מ"ד כתב "ובס' המיימוני", והרי מסכתא ברכות כולו הוא מאותו בעל התוס', ויש ליישב ודו"ק.

המקומות בתוספות שהוזכר בהם הרמב"ם ז"ל
 הנה רבינו הרמב"ם ז"ל נזכר בדברי התוספות מרבתינו הצרפתים ה' פעמים. א) במסכת ברכות דף ל"ח ע"א ד"ה מר זוטרא וז"ל, וכן צוה הר"מ בפורים וכו'. ב) במסכת ברכות דף מ"ד תוד"ה על העץ וז"ל, ובספר המיימוני מצריך להזכיר מעין המאורע. ג) במסכת ביצה דף ל"א תוד"ה ונפתח כ' ואומר הר"ר משה. ד) בכתובות דף פ"ו תוד"ה לאשה, וכן עמא דבר, וכ"כ ר' אלפס ורמב"ם. ה) במנחות דף מ"ב תוד"ה תפילין וכו' פי' ר' משה בן מימון.

והנה חידוש שבכל מקום נזכר הרמב"ם בלשון אחר, בברכות ובביצה הר"מ, ולהלן בברכות ספר המיימוני, ובכתובות רמב"ם, ובמנחות ר' משה בן מימון.

אמנם הנה נודע כי התוספות שבידינו נתחברו על ידי הרבה בעלי התוספות ונתקבצו יחד ע"י הר"ר אליעזר מטו"ך, ולכן נמצא בהרבה מקומות סתירות בדברי התוספות ממקום למקום. ואי אפשר להקשות סתירה כזה, דמר אמר חדא ומר אמר חדא, ויש בזה כללים שונים בדברי האחרונים אם גם במסכת אחת אין להקשות ממקום למקום, וע"י רש"ש גיטין דף ח' שכתב והנה מצינו רבות בדברי התוס' שסותרין זה את זה, וכן בשו"ת תורה לשמה הביא מזה ע"ש.

(ט) אין חכם כבעל נסיון - מובא בעקידת יצחק שער י"ד.

(י) אין לך דבר העומד בפני הרצון - לא נמצא, וכדומה לזה ע"י זוה"ק ב' קפ"ב "כל מלין דעלמא לא תלין אלא ברעותא".

(יא) אין שמחה כהתרת הספקות. הפרמ"ג בהל' חנוכה (משבצות זהב, סימן תרפ"ב סק"א) כותב בזה"ל, וכבר אמר החוקר אין שמחה כהתרת הספקות וכו' ובריש הל' חנוכה (אשל אברהם, סימן תרע) מביא דברי זה בשם מאמר החכם, וז"ל, כמאמר החכם מי שלא טעם שמחת התרת הספקות לא טעם טעם שמחה מעולם וה"ה איזה קושיא ג"כ שמחה לו, ע"כ.

ובן הביא הרמ"א בספרו תורת העולה (חלק א פרק ו) וז"ל, ואמרו שם (סוכה נ"א ע"ב) מי שלא ראה שמחת בית השואבה לא ראה שמחה מימיו זהו האמת כי אין שמחה כשמחת התורה והשגת השכליות כמו שנאמר (תהלים י"ט ט) פקודי יי ישרים משמחי לב. וכבר כתב חכם אחד שלא טעם טעם שמחה מי שלא טעם התרת הספקות השכליות.

והבני יששכר (מאמרי חדש סיון, מאמר ה אות י"ג) מביא פתגם זה בשם הרמב"ם, וז"ל, ואמר הרמב"ם מי שלא טעם טעם התרת הספקות (בתורה) לא טעם שמחה מימיו. וכ"כ עוד שם (מאמרי חדשי כסלו טבת, מאמר ג אות י"ט) וז"ל, כמו שכתב הרמב"ם מי שלא טעם טעם התרת הספקות לא טעם טעם מתיקות מימיו. ע"כ. ובספרו דרך פקודך (מצוה כא) מביא דבר זה בשם החכם, וז"ל, כמו שאמר החכם מי שלא טעם טעם התרת הספקות לא טעם טעם תענוג מימיו.

(יב) אם לא יועיל לא יזיק - לא נמצא בספרי חז"ל, ונמצא בשו"ת מהר"י בן לב (ח"ד סימן כ"ה) ובהקדמת מחיר יין להרמ"א.

(יג) אם קבלה היא נקבל - במסכת יבמות דף ע"ו ע"ב מצינו אם הלכה נקבל.

(יד) אם תעזבני יום יומים אעזבך - מאמר זה נמצא ברש"י לדברים י"א י"ג והיה אם שמוע תשמעו, כתוב במגילה אם תעזבני יום יומים אעזבך. ובשפתי חכמים (אות פ') העיר כ"ה במגילת סתרים, אבל אינו פסוק בכל העשרים

(א) אותיות מחכימות - נמצא במגדל עוז הל' אישות פ"ב ה"ט.

(ב) אזנים לכותל - ע"י מדרש תהלים ד', ונמצא ברש"י ברכות ח' ע"ב דאמרי אינשי אזנים לכותל. וע"י מדרש רבה פ' אמור (פרשה ל"ב ס"ב), ובקהלת רבה (סוף פרק י'), וע"י מהר"ץ חיות שם.

(ג) אחר כל קטטה חרטה - נמצא בספר חסידים בזה"ל "אחרית קטטה חרטה", ובמבחר הפנינים לרבינו ידע"י שער הענוה. ואפשר שמקורו משמות רבה פ"ל אין דבר טוב ואין שלום מתוך מריבה.

(ד) איזהו חכם המכיר את מקומו - ג"כ לא נמצא בשום מקום, אלא דבאבות פ"ו מ"ו בין המ"ח דברים שהתורה נקנית בהם נמצא, המכיר את מקומו.

(ה) איזהו חכם הרואה את הנוצד - שגור בפי העולם שהוא נמצא בפרקי אבות, ובאמת לא נמצא שם אלא הוא במסכת תמיד דף ל"ב ע"א, ועיי"ש במסורת הש"ס.

(ו) אין אומן בלא כלים - הובאה מליצה זו בפרי מגדים בהקדמה לשו"ע או"ח אגרת ראשונה, וכן בהקדמה לס' צוהר התיבה. ויכול להיות שמקורו משמות רבה פ"מ נגר שאין בידו ארגליא אינו נגר. ועיין אבות דרבי נתן (פכ"ב ה"א) אמרו לפני רבן יוחנן בן זכאי חכם וירא חטא מה הוא אמר להם הרי זה אומן וכלי אומנתו בידו חכם ואין ירא חטא מהו אמר להם הרי זה אומן ואין כלי אומנתו בידו. ובמדרש תמורה (בית המדרש ח"א עמוד ק"ח) נמצא לשון כע"ז "אין חרש עצים בלא קרדום".

(ז) אין אורח מכנים אורח - ג"כ לא נמצא רק בדומה לו בב"ב דף צ"ח ע"ב, דכתיב בספר בן סירא הכל שקלתי בכף מאזנים ולא מצאתי קל מסוכין, וקל מסוכין חתן הדר בבית חמיו, וקל מחתן אורח מכנים אורח וכו', עיי"ש.

(ח) אין הקב"ה מונה דפים אלא שעות - זה ג"כ שגור בפי כל, ולענ"ד לא נמצא בשום מקום. ובברכות כ"ח ע"ב איתא אנו עמלים ומקבלים שכר, וידוע מה שכתבו המפרשים דעל עצם עמלות ג"כ מקבלים שכר ואכמ"ל. שוב העירני שהביאו הפלא יועץ ערך רנה.

במצוה הוא יגמור, ובסוטה י"ג ע"ב מצינו בדומה לזה העושה דבר ולא גמרו ובא אחר וגמרו מעלה הכתוב על מי שגמרו כאילו עשאו, עיי"ש. אך יש מאמר דומה לו בירושלמי (פסחים פ"י ה"ה) "המתחיל במצוה אומרים לו מרוק", ופירש בקרבן העדה אומרים לו מרוק, גמור וכו', וכ"ה בירושלמי ר"ה פ"א ח', וע"י במכילתא פ' בא.

(כב) העולם דומה לעולם זה עולה וזה יורד - יש לסמוך מאמר הדומה לזה, במדרש רבה במדבר פכ"ב ובתנחומא מטות (ו' ה') שאלה מטרונה וכו' מה הקב"ה עושה וכו', א"ל יושב ועושה סולמות מעלה לזה ומוריד לזה, לכך נאמר (תהלים ע"ח ה') כי אלקים שופט זה ישפיל וזה ירים.

(כג) מוב ציפור אחד בידים ממאה בשמים - ג"כ לא נמצא כלשון זה, רק בסגנון אחר בקהלת רבה פ"ד, טבא חדא צפרא כפותא מן מאה פרחין.

(כד) טורא כמורא לא פגע, אינש באינש פגע - לא נמצא בשום מקום.

(כה) טעות לעולם חוזרת - לא נמצא כלשון זה, וע"י גיטין י"ד ע"א "כל קנין בטעות חוזר", וברמב"ם הל' מכירה פט"ו "טעה בכל חוזר לעולם", ועיין חו"מ סי' רל"ב.

(כו) יום ראשון אורח, שני טורח, שלישי סורח - אפשר מבראשית רבה פכ"א, ומדרש תהלים כ"ג, ותנחומא פנחס י"ז.

(כז) כאשר זמם ולא כאשר עשה - מוכא ברש"י מכות דף ב' ע"ב (ד"ה ומה), וברש"י חולין דף י"א ע"ב (ד"ה אין נהרגים) אבל לא בגמ'.
(כח) כבד את ה' מהונך אל תקרי מהונך אל

מגרונוך - זה ג"כ מאמר שגור אשר לא נמצא בשום מקום, וע"י בב"י אור"ח סי' נ"ג שהביא מהפסיקתא מאמר דומה לזה, כבד את ה' מהונך קרי ב"י מחונך שאם היה קולך ערכ והיית עומד בבית הכנסת עמוד וכבד את ה' בקולך עיי"ש, וע"י רש"י משלי (ג' ט') ובאר היטב שם ס"ק י"ד. ובסוף ספר מהרי"א עה"ת מהגאון רבי יהודה אסאד ז"ל הביא דבר זה בשם פסיקתא ע"ש.

וארבע (כ"ד ספרי התנ"ך). והכי איתא בירושלמי ברכות סוף פ"ט אר"ש בן לקיש במגילת חסידים מצא כתוב יום תעזבני יומים אעזבך.

(טו) בא שבת בא מנוחה - נמצא ברש"י בחומש (בראשית ב' ב') ובמסכת מגילה (דף ט' ע"א ד"ה ויכל) בשם מדרש חז"ל, ובתוס' סנהדרין (דף ל"ח ע"א ד"ה חצבה), אבל לא בחז"ל.

(טז) ברא כרעי' דאבוה - בגמרא עירובין דף ע' ע"ב איתא יורש כרעיה דאבוה. ובתוס' יבמות ג' ע"א (ד"ה מקמי) נמצא הכן כרעי' דאבוה, אבל ברא כרעיה דאבוה לא נמצא.

(יז) דברים היוצאים מן הלב נכנסים אל הלב - זה ג"כ מאמר השגור ואינו נמצא בשום מקום. והעירני שאפשר לישבו עפ"י ברכות ר' ע"ב כל אדם שיש בו יר"ש דבריו נשמעים.

(יח) די לחכימא ברמיזא - הובא ברשב"ם (בראשית כ"ג ט"ז) עה"כ וישמע אברהם. והוא ממדרש משלי (פרק כ"ב) לחכימא ברמיזא לשטיא בכורמיזא, פי' לחכם די ברמיזא, ואילו לשוטה צריך להראות באגרוף, ומקורו בא"ב של בן סירא. וע"י בזוה"ק ח"א דף כ"ו ע"ב, וברעיא מהימנא פ' פנחס ופ' כי תצא.

(יט) ההכרח לא ישובח ולא יגונה - ע"י מהרש"א חולין דף ז', ודרך אמונה לרמח"ל י"ב.

(כ) המאכר עצמו לדעת אין לו חלק לעוה"ב - לשון זה ג"כ לא נמצא, וע"י מדרש תהלים ק"ב וע"י יד שאול יו"ד סי' שמ"ה. ובספר פרדס יוסף האריך בזה בפרשת נח פ"ד ובפרשת יתרו (כ' י"ג). וע"י תפארת ישראל סנהדרין פרק ח' ס"ק י"ב מה שהביא מהרי"ט בשם מסכת שמחות, וכ' שלא מצא אותו. וכן הביא בלחם שמים להריעב"ץ על מס' סנהדרין בשם תוספתא דשמחות, ולא נמצא שם כן. וע"י בספר עבודת עבודה במס' ע"ז דף י"ח ע"א ומש"כ בשדה צופים שם ובגיטין דף נ"ז ע"ב מה שכתבנו עוד מזה.

(כא) המתחיל במצוה אומרים לו גמור - זה מאמר השגור כפי כל, ולא נמצא בסגנון זה בשום מקום, אך ע"י במדרש רבה מטות פרשה כ"ב ד', למה שלח פנחס אמר מי שהתחיל

אצלינו בכמה מקומות, כי מה שנמצאים בדברי הרמב"ם ז"ל כמה מאמרים שלא נמצא מקורם לא בבבלי ולא בירושלמי, ומקור מקורם טהור בספר הזוה"ק, ועל כן יש מן האחרונים שהוכיחו כי ראוי עיני הבדולחים של הרמב"ם את ספרי הזוה"ק ומשם שאב מקורם, אמנם באמת נראה אשר לא כן הוא שלא נתגלה עדיין ספר הזוה"ק בימיו, אבל הסברתי הדבר עפ"י פשטות, כי ידוע אשר בימי הראשונים ז"ל היו מצויים הרבה מדרשי חז"ל בכת"י ואור הדפוס לא נגה עליהם וכו', ואפשר שהרמב"ם שאב מקורו מדברי חז"ל במדרש, ואותם המימרות נמצאים גם בזוה"ק, כי בדברי הזוה"ק יש מאמרים רבים מלוקטים מדברי התנאים והאמורים ז"ל, ורבים מהמאמרים בספר הזה"ק נמצאים גם במדרשים שלפנינו ואפשר כי כל אלו ההלכות שפסק הרמב"ם ז"ל ואין אנו יודעים מקורם לקוחים הם ממדרשי חז"ל שהיו בימיו וספו תמו ברבות הימים, ואותם מאמרים נמצאים גם בזוה"ק כנ"ל שבספר הזהר יש הרבה מאמרי חז"ל מן המדרשים. וסיים הגה"ק בדברי יואל, אבל הרמב"ם ז"ל לא ראה את ספר הזוהר הק', כי לא נראה בעליל אורו הבהיר של ספר הזוה"ק בימי הרמב"ם ז"ל, וזה ברור ואמת מבלי ספק.

(לא) כל המקדים שלום לחבירו מאריכין לו ימיו ושנותיו - זה המאמר שגור בפי העולם ולא נמצא בשום מקום. ועי' ישועות יעקב יו"ד סי' קמ"ה סק"א, וכן בגאולת ישראל הובא בטעמי המנהגים עמוד תק"ג מאמר חז"ל דכל המקדים שלום לחבירו מוסיפין לו חיים ושלום. ובספר מעט צרי (ערך שלום) נתקשה למצוא המאמר ומקור הדבר, וכ' דאולי המקור ביבמות (דף ק"ט ע"ב) תני בר קפרא לעולם ידבק אדם בשלשה דברים כו' בהבאת שלום דכתיב בקש שלום ורדפהו, ואמר רבי אבהו אתיא רדיפה רדיפה כתיב הכא בקש שלום ורדפהו וכתוב התם רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד, וכתב דזולת זה לא אדע המקור.

וראיתי להעיר עוד שאולי מקור הדבר בירושלמי תענית פ"ד ה"ב דר' חנינא הקדים שלום והאריך ימים. ובענין זה יש להעיר לדברי תוס' אנשי שם (בכורים פ"ג מ"ג) דלכל איש הבא

ובשם הגרעק"א שמעתי לפרש דמי שנותן צדקה מהו שיש לו אין זה דומה למי שנותן מגורו לאחרים, וז"ש כבוד את ה' מהונך א"ת מהונך אלא מגורו שאם נותן לעני מגורו שלו זה צדקה אמיתית. ובמק"א אמרתי להמליץ הגמ' ר"ה דף ר' ע"א בפ"ך זו צדקה.

ובזוה"ק פי' ויחי על זבולון דאפיק פיתא מפומיה איתא בפי' דיששכר, נשגודל מעלת זבולון בעושר הוא משום שהוציא פת מתוך פיו ונתן לפיו של יששכר שיוכל ללמוד תורה, והיינו כנ"ל שהוציא חלק ממה שהכין למאכלו, וחיסר ממש מתוך גורנו לתת לעמלי תורה.

(ט) כבדהו וחשדהו - ג"כ לא נמצא בשום מקום, ועי' מס' דרך ארץ רבה פ"ה שאיתא שם מאמר דומה לזה אבל ג"כ בסגנון אחר עיי"ש, דאיתא לעולם יהא כל בני אדם בעיניך כליסטים והוי מכבדם כר"ג. ועי' בשו"ת אבני חפץ סי' כ"ט שכתב שראשי תיבות כר"ג אינם מובנים, שלדעתו אין זה רבן גמליאל, עיי"ש טעמו ונימוקו.

(ל) כל הכועס כאילו עובד ע"ז - זה גם מאמר שגור בפי כל, ולא נמצא בשום מקום. ועי' בהגהות מהר"ץ חיות שבת ק"ה ע"ב, שתמה על הרמב"ם (ועל אבות פ"ב מ"י) שהביא ג"כ מאמר הזה בשם מאמר חז"ל ולא נמצא בשום מקום, ותמה ששום מחבר לא התעורר בזה. ועי' במסכת שבת דף ק"ה ע"ב כעיי"ז דאיתא שובר כלי בחמתו כאילו עובד ע"ז, ועי' מסורת הש"ס לשבת ק"ה ע"ב. ובשו"ת הרשב"ש (סימן ש"ע) הביא כן מנדרים פ"ד, וכ"ה במהרש"א שבת ל' ע"ב, ושם לא נמצא לשון זה רק "כל הכועס כל מיני גיהנם שולטין בו". ובאמת שמאמר זה כלשונו נמצא בזוה"ק בפרשת בראשית וגם בפרשת תצוה, ובחדשים גם ישנים על מסכת ברכות הביא מזה ראי' שהרמב"ם למד זוה"ק, ועי' חידושי הרש"ש על הרמב"ם הל' דעות בזה.

האם ראה הרמב"ם את ספר הזוהר

ועי' בדברי יואל פ' ויקהל ע' שס"א על הרמב"ם שיש לו שיטה אחרת בכתב שהי' על אבני החשן שאין לשיטה זו מקור בבבלי ובירושלמי רק בזוה"ק, וז"ל ונקדים לזה הקדמה קטנה שנתבאר

לבעלי הה"ד ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את
הר עשו והיתה לד' המלוכה. ועי' ברבינו בחיי
פ' שמיני שהביא המדרש וגם הנוסחא הנ"ל, ומה
שפירש שם.

לה) מאן דיהיב חיי יהיב מזוני - ג"כ לא נמצא
כלשון זה בשום מקום, רק באופן דומה
במס' תענית דף ח' ע"ב כי יהיב רחמנא שובעא
לחיי הוא דיהיב.

לו) מאן מלכי רבנן - בגמ' נדרים כ' ע"ב
הלשון מאן מלאכי השרת רבנן. ובגמ'
גיטין ס"ב ע"א שלמא עליכו מלכי וכו' מנא לך
דרבנן איקרו מלכים וכו' דכתיב בי מלכים ימלוכו
וגו'. ועי' מהרש"א ברכות דף ד' ע"א ד"ה נגד
מלכים איתא בזה"ל "מאן מלכי רבנן", וכ"ה בב"י
אור"ח סי' א'.

לז) מי שיש לו מנה רוצה מאתים - זה הלשון
גם כן לא נמצא, רק כע"ז איתא בקהלת
רבה פ"א ל"ב עה"פ ונתתי את לבי אין אדם יוצא
מן העולם וחצי תאוותו בידו, אית לי מאה בעי
תרתי מאה, וע"ש קהלת רבה פ"ג עה"פ ראיתי
את הענין.

לח) מיום שחרב ביהמ"ק ניטל טעם בשר וניתן
בעצמות - עי' בפענח רזא פ' בא.

לט) מכה אשר לא כתובה בתורה זו מיתת
צדיקים - הוא מאמר שכיח מאוד
בהרכבה ספרי דרוש ולא נמצא בשום מקום, ושאלו
את הגאון ר' ישעיה פיק שהי' בקי מופלא בש"ס,
היכן מצינו בגמ' המאמר הנ"ל אשר מקובל אצל הכל
כמאמר חז"ל, והשיב זו גופא מכה אשר לא כתוב,
שלא נמצא בש"ס. ועי' בשו"ת תפארת צבי יו"ד
סו"ס ל"ח העיר שמקורו בזה"ק פ' שמות י' ע"ב.

מ) ממשה עד משה לא קם כמשה עד היום
הזה - כתב בפרדס יוסף שזה נאמר
על הרמב"ם שלא מצינו שום תנא או אמורא בשם
משה. [וכן חרות עד היום הזה בכותל בית העלמין הישן
בטבריא מול מצבת קבורת הרמב"ם, ממשה ועד משה לא
קם כמשה].

מא) מרבה דברים מרבה שטות - לא נמצא
כזה, ובמשלי י' פסוק י"ט כתיב
ברוב דברים לא יחדל פשע, ובאבות פ"ג משנה
י"ג אמרו סייג לחכמה שתיקה.

מן הדרך מצוה להקדים לו שלום, והטעם משם
דהשכינה מתלווה עמו בדרך כדאיתא בזה"ק
וכו' דאומר שלום בשביל השכינה והוי כמו קבלת
פני השכינה שע"ז מאריך ימים. וברבינו בחיי פ'
פנחס כתב שלום נוטריקין שלא למות. ואפשר
דלכן המקדים שלום מאריך ימים. ובמרכבת
המשנה להגר"י אלשקר זצ"ל על פרקי אבות
(פ"ג מט"ז) כותב ואמר והוי מקבל את כל האדם
בשמחה, הוא מאמר כולל לכל העולם הן קטן והן
גדול וזה יהיה טובה שתאריך ימים עכ"ד, ועוד
מס' דרך ארץ זוטא סוף פרק השלום (פי"א) ומי
שהוא אוהב שלום ורודף שלום ומקדים שלום
ומשיב שלום הקב"ה מורישו לחיי העולם הזה
והעולם הבא.

שוב התבוננתי דיש לומר סמוכין לדבר שהרי
בברכות י"ז ע"א איתא אמרו עליו על רבן
יוחנן בן זכאי שלא הקדימו אדם שלום מעולם
ואפלו נכרי בשוק, וריב"ז הפליג בזקנה וכן מאה
ועשרים שנה היה כשנפטר כמו שאיתא במס'
ראש השנה ל"א ע"ב, הרי ראינו דהמקדים שלום
לכל אדם זוכה לאריכת ימים.

לב) כל הרודף אחר הכבוד הכבוד בורח ממנו
- לא נמצא בשום מקום, אך בעירובין
י"ג ע"ב איתא מאמר הדומה לזה כל המחזיר
על הגדולה גדולה בורחת ממנו, וכל הבורח
מן הגדולה גדולה מחזרת אחריו, עיי"ש. וכע"ז
בתנחומא (ויקרא ג') כל מי שרודף אחר שררה
שררה בורחת ממנו. ועיין מסילת ישרים (פכ"ב)
שהובא בלשון השגור בפי העולם.

לג) בלי זיין לנצח מחרפו הוא השתיקה - ג"כ
לא נמצא וכע"ז שבת (פ"ח) ויומא (כ"ג),
ועי' כלי יקר דברים (כ"ד י"ג) ע"פ ויחד, ובפרדס
יוסף וישב רצ"ד.

לד) למה נקרא שמו חזיר שעתיד הקב"ה
להחזירו לישראל - גם זה מאמר שגור
בפי כל, ולא נודע מקורו. עי' באור החיים הק'
עה"ת פ' שמיני, ובתשובות רדב"ז חלק א' סי'
תתכ"ח, ובספר מנחת קנאות להרשב"א פרק ב',
שהם הביאו המאמר הזה בלשון חז"ל ולא גילו
מקומו. ובמדרש סוף פרשת שמיני הביא מאמר
דומה לזה, אבל בסגנון אחר דאיתא ואת החזיר
זה אדום ולמה נקרא שמו חזיר שמחזרת עטרה

קוב"ה דינא בלא דיינא ח"ו, ולכן כאשר הצרה נוגעת לרבים, יש תקוה שבין הרבים ימצא איש אחד שלפי מעשיו אין מגיע לו עונש, וכאשר תגיע אליו הצרה ממילא תבטל הגזירה כדי שלא יצטער אותו שאין מגיע לו הצער ההוא, ולכן צרת רבים חצי נחמה, כי יש תקוה שתבטל הצרה, ודו"ק.

מט) קבל את האמת ממי שאומרו - אפשר מסנהדרין דף ק' ע"ב אסור למקרי בספר בן סירא עם כל זה מילי דמעלייתא דאית בהו דרשינן עיי"ש. שוב העיר ת"ח א' שלשון כזה נמצא גם בהקדמה לשמונה פרקים של הרמב"ם. נ) שאלת חכם חצי תשובה - מאמר שגור בפי העולם, ונמצא במגדל עוז ה"ל תשובה. פ"ה.

נא) שומה אינו מרגיש - לא נמצא בשום מקום. ועי' במסכת גדה ג' ע"א דהקשה הגמ' והאיכא שוטה, ופרש"י וז"ל שאינה מבינה להרגיש עכ"ל, ומצינו בשבת י"ג ע"ב שוטה אינו נפגע, ועיי"ש ברש"י שאינו מכיר בפגעיו ע"ש.

נב) תשועת ה' כהרף עין - אין פסוק כזה, ובספר איש חסיד היה לזכרו של ר' ארי' לווי' ז"ל מציין שהמקור הוא בפיוט של ימים נוראים. ועיין ספורנו פ' מקץ "תשועת ה' נעשית כמו רגע".

ועי' תוס' שבת קכ"ח ע"א ד"ה ונתן הכסף וקם לו, אין הפסוק כן, ודרך הש"ס לקצר ולומר בלשון אחר קצר וכו' אלא כן דרך הש"ס שאינו מביא עיקר הדרשה וכו' עכ"ל. וכן במגילה ג' ע"א תוד"ה וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העמק, לא כתוב בהאי קרא כן, ודרך הש"ס הוא לקצר הפסוקים ולערבן יחד כמו ונתן הכסף וקם לו ערכין ל"ג ע"א, וראיתי כן באלפי מקומות.

וכזה כתבתי בשדה ברכה על הגמ' (ברכות ד' ע"א) לדוד הטה ה' אונק ענני שמרה נפשי כי חסיד אני, ועיי"ש בספר שפתי חכמים עיי"ש. וריש מסכתין שנא' בשכבך שבאמת הלשון ובשכבך. וכן בב"מ (דף ס' ע"ב) סוף פרק הזהב קרי אנפשי צדיק מצרה נחלץ ויבא אחר תחתיו, והוא פסוק במשלי י"א ח', ובאמת בפסוק כתוב ויבא "רשע" תחתיו, והוא אמר אחר, וכזה מצינו פעמים רבות אין מספר, וכמדומה שראיתי באיזה ספר שמלקט כל המקורות.

מכ) ניתי ספר ונחזי - לא נודע מקורו, ואולי כדוגמת קידושין ל' ניתי ס"ת ואימניהו.

מג) סוף גנב לת"יה - לא נמצא בלשון זה, אבל עי' סנהדרין ד' ע"א ההוא דהוה קאמר ואזיל אתרתי תלת גנבי לא מיקטל, ופירש"י כלומר אם עובר אדם עבירה פעמים ושלש ולא באה עליו פורענות, אל יתמה, דאתרי תלת גנבא לא מיקטיל, "וסופו ללקות באחרונה".

מד) סבין מסוכן ביד חכם וכ"ש ביד שומה - עי' תשבי אות ס'.

מה) סתם מקשן עם הארץ - לא נמצא בשום מקום, והוא מליצה המובא בשו"ת חוות יאיר סי' רי"ט.

מו) עם צדיקים הקב"ה מדקדק בחוט השערה ^{לדף 1234567} לא נמצא בשום מקום. אלא כעיי"ז ביבמות (דף קכ"א ע"ב) מלמד שמדקדק עם סביביו כחוט השערה, וברש"י שהכוונה על צדיקים, וכן בב"ק נ'.

מז) עתידה ארץ ישראל שתתפשט בכל הארצות - גם זה לא נמצא בשום מקום, ועיין ספרי (דברים א') מאמר כעין זה, עתידה ירושלים להיות מתרחבת בכל צדדי' ושערי ירושלים עתידין להיות מגיעין עד דמשק, ועיין שיר השירים רבה (פ"ד פסוק ח') ושם נאמר עתידה ירושלים להתרחב ולעלות ולהיות מגעת עד כסא הכבוד עיי"ש שמאמרים אלו הם בסגנון אחר. ובפסיקתא רבתי פרק א' סימן ד' איתא, עתידה ירושלים להיות כארץ ישראל וארץ ישראל ככל העולם כולו, ולכאורה זהו מקור המאמר ודו"ק.

מח) צרת רבים חצי נחמה - ג"כ לא נמצא, אך במדרש רבה דברים ב' כ"כ כתוב צרה שהוא של יחיד צרה וכל צרה שאינו של יחיד אינה צרה, ועי' עוד רש"י איכה (ב' י"ג).

ועי' ביאור נפלא על זה בספה"ק בני יששכר, דכל צרה סובל האיש שבאה עליו הצרה, וגם כל קרוביו ומיודעיו לפי מדרגת קרבתם, שכואב להם שקרובם סובל הצרה, וכשהקב"ה גוזר צרה על האדם מחמת עוונותיו, בהכרח שכל אלו סביבותיו שיש להם מהצרה שלו, פסקו עליהם מן השמים שראויים ג"כ לעונש זה להיות מיצר וכואב שהרי אילו לא הי' מגיע להם להענש, בוודאי לא עביר

מספר הדפים של ש"ס בבלי

בש"ס בבלי יש סך הכל שני אלפים שבע מאות ואחד עשר דפים (עם מס' שקלים).

המסכתא הגדולה בש"ס היא מסכת שבת

מרגלא בפי העולם בשם רבינו הגר"א כי מסכת ברכות היא המסכתא הגדולה ביותר בש"ס במספר תיבותיה. כלומר שפנים הגמרא בהדפים של מסכת ברכות יש בו מספר התיבות הכי גדול שבכל מסכתות הש"ס.

אכן המונה וסופר תיבות כל מסכתא יראה שאין הדבר כן אלא מסכת שבת יש בה מספר תיבות יותר מבמסכת ברכות. וא"כ מסכת שבת היא המסכת הגדולה בש"ס בבלי במספר התיבות של פנים הגמרא וכנראה כוונת הגר"א היא לש"ס ירושלמי, דבירושלמי מסכת ברכות היא הגדולה בכל הש"ס, במספר תיבותיה.

מסכת בבא בתרא הגדולה בש"ס במספר הדפים

מסכת בבא בתרא שמסיים בדף קע"ו היא הגדולה בש"ס בבלי במספר הדפים שלה.

המסכת השניה בגודלה היא מסכת שבת שמסיים בדף קנ"ז. הפרק הגדול בש"ס במספר הדפים הוא פ' האשה נקנית פרק ראשון דמסכת קידושין.

המסכתא

הפרק הקטן בש"ס פ' ארבעה שומרים

הפרק הקטן בש"ס הוא פרק ארבעה שומרים פ"ח דמס' שבועות. במסכת סנהדרין פ' חלק יש כ"ג דפים גמרא בהמשך אחד שאין עליהם תוספות כלל.

העמוד גמרא הכי קטן בש"ס נמצא במסכת בבא קמא פ' מרובה דף ע"ז ע"א. ולאחריו הוא במסכת יומא פ' הוציאו לו דף ג"ו ע"א.

המסכתא הקטנה ביותר בש"ס בבלי וירושלמי

המסכתא הקטנה ביותר במשניות - מסכת קנים. המסכתא הקטנה ביותר בירושלמי - מסכת מכות.

סדר הגדול והקטן בששה סדרי משנה

סדר הגדול בששה סדרי משנה - סדר טהרות. סדר הקטן בששה סדרי משנה - סדר זרעים.

וראה זה פלא ביבמות (דף פ"ו ע"ב) אין מעמידים שוטרים אלא משראלי שנאמר ושוטרים הרבים בראשיכם, ומציין במסורת הש"ס פסוק זה לא נמצא בתנ"ך. ועיי"ש בהגהות יעב"ץ ותוס' ישנים.

ובאמת בגמרא ב"ק צ"ב ע"א מצינו כמה ענינים ששאל רבא לרבה בר מרי מנא הא מלתא דאמרי אינשי והשיב לו מקורות שמצינו כעין זה, למשל מנא הא מילתא דאמרי אינשי "בתר עניא אזלא עניותא", והשיב לו ממשנה במס' בכורות שאיתא שעני שהביא הבכורים הניחו את הסל שם, משא"כ העשירים עיי"ש, וכן כמה ענינים, הרי מצינו מקור לענין זה "שאמרי אינשי" אף שלא כתוב כן בשום מקום.

ובעת יצא לאור קונטרס מידידי הרה"ג ר' ירחמיאל זאלצער (שליט"א) [זצ"ל] בעמח"ס גר למאה, וכן נדפס ספר "מעט צרי", ששמה אספו עוד הרבה מאמרים השגורים בפי העולם ואינם נמצאים בש"ס ועיי"ש.

פרק מ"ד

עשה סמנין לתורה

אמר המחבר לחיבת הקודש אציגה נא לפניך איזה עניני בקיאות בש"ס, וכמאמרם ז"ל (קידושין דף ל' ע"א) למה נקרא שמן סופרים שהיו סופרים אותיותיה של תורה. וכן במס' שבת (דף ק"ד ע"א) סימנין עשה בתורה וקנה אותה, ובעירובין (ג"ד ע"ב) אין תורה נקנית אלא בסימנים, הרי שלגודל חביבות התורה"ק בעיני רבותינו חכמי ישראל הקדמונים מנו וספרו אותיותיה, ודקדקו בחשבונם כל ענין וענין במדויק, וכך היא דרכה של תורה, והצגתי לפניך קצת דוגמאות להעיר את האוזן, ולהגביר חשקם של הצורבא מדרכן לחזור על תלמודם בלי הפסק, כדי שיהא הכל שגור בפייהם, ואתה הקורא הנעים תקח ממנו להוסיף עליהם כהנה וכהנה, ותן לחכם ויחכם עוד כי זו היא תפארתה של תורתנו הקדושה, להראות העמים והשרים את יופיה שכל עניניה מדודות שקולות וספורות, ברוך שנתן תורה לעמו ישראל, אשרינו מה טוב חלקנו, ברוך אלקינו שכראנו לכבודו והבדילנו מן התועים ונתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכנו.

מסכתות בבלי וירושלמי

בבלי יש ל"ו מסכתות. בירושלמי יש ל"ט מסכתות.

פרק הכי גדול והכי קטן בששה סדרי משנה

הפרק הכי גדול בששה סדרי משנה - במסכת כלים פרק י"ז, שיש בו י"ז משניות. ולאחריו במסכת אהלות פרק ט' - שיש בו ט"ז משניות. הפרק הכי קטן בששה סדרי משנה - פרק ר' במסכת תמיד.

המשנה הגדולה והקטנה ביותר

המשנה הגדולה ביותר שבששה סדרי משנה - במסכת זבחים דף קי"ב ע"א התחלת פרק י"ד פרת חטאת שהולך מדף קי"ב ע"א עד קי"ג ע"א - ולאחריה סנהדרין דף ב' ע"א.

המשנה הכי קטנה בששה סדרי משנה - במסכת נזיר דף ה' ע"א, סתם נזירות ל' יום. - ולאחריה במסכת פסחים דף קי"ט ע"ב, אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן. - ולאחריה בב"ק קי"ז ע"ב, שטפה נהר אמר לו הרי שלך לפניך.

הפסוק והתיבות היותר גדול והיותר קטן

הפסוק הגדול ביותר בתנ"ך - במגילת אסתר פרק ג' פסוק י"ט - ובפרק ח' פסוק ט'. הפסוק הכי קטן באותיותיו בתנ"ך נמצא בדברי הימים בתחלתו - אדם שת אנוש. התיבה הגדולה ביותר באותיותיה בתורה הוא תיבת ובמשארותיך (שמות ד' כ"ח) ובתנ"ך - תיבת אחשדרפנים - במגילת אסתר. התיבה הכי גדולה בחשבון הגימטריא שלה "תשתרר" (פרשת קרח) שהגימטריא שלה אלף וחמש מאות. תיבה הכי קטנה בכל התורה - תיבת ה' בפסוק (דברים ל"ב ו') ה-לה' תגמלו זאת (שהה"א של ה' - לדי' היא תיבה בפני עצמה).

התיבה הכי קטנה בגימטריא בשם בן אדם

התיבה הכי קטנה בגימטריא בשם בן אדם היא תיבת "אבא" הגי' שלה ארבע. ובירושלמי תיבת "בא" (כך נקרא ר' אבא בירושלמי ר' בא) בגי' שלש.

התוספות הגדול ביותר בש"ס

התוספות הגדול ביותר בש"ס הוא במסכת ב"ק דף ק"ז ע"א ד"ה עירוב.

הפרק הקשה ביותר בש"ס

שמעתי מנכד הגאון האדיר רבי חיים קנייבסקי שליט"א בשם זקנו שאמר: העולם אומרים שהפרק הקשה ביותר הוא פרק איזהו נשך - או פרק הזהב. ואמר לי החזו"א זלה"ה, שפרק כירה הוא הפרק הקשה ביותר בש"ס. ועוד אמר שלדעתו מסכת כתובות הוא מס' הקשה ביותר בש"ס. ובמשניות - במסכת קנים נמצאים שלשה משניות הקשים שבש"ס (כ"כ בתפארת ישראל שם).

המסכת היותר גדול בששה סדרי משנה

מסכת כלים - היא המסכת הגדולה בפרקים בששה סדרי משנה שיש בה שלשים פרקים. ואם נחשוב ג' בבות - קמא, מציעא, ובתרא למסכת אחת - כדעת כמה ראשונים - א"כ גם הג' בבות יש בהם שלשים פרקים.

פרק שמתחיל ומסיים באותן שתי מילין

פ"ב דסנהדרין מתחיל במילת "כהן גדול" ומסיים במילת "כהן גדול".

עוד מצינו מסכת תמיד שמתחיל בעמוד ב'.

הפסוקות רש"י ז"ל

במסכת בבא בתרא בדף השני של פרק חזקת הבתים דף כ"ט כתוב בגליון רש"י כאן מת רש"י [ומשם ואילך מתחיל פירוש נכדו רשב"ם] ובמסכת מכות דף י"ט ע"ב איתא ג"כ ברש"י ד"ה: ה"ג והיכן מזהר וכו' שהוא הפיסקא האחרונה בפירוש ז"ל שם וסיום לשון רש"י הם תיבות דלהלן "הא אם רחץ טהור דטבל ועלה אוכל כמעשר" והוסיפו שם במוסגר רבינו גופו טהור ויצאה נשמתו בטהרה (והיינו בפיסקא המסיימת רחץ טהור דטבל ועלה וכו') לא פירש יותר, מכאן ואילך לשון תלמידו ר' יהודה בר' נתן, והוא חתנו של רש"י. ע"כ ההגה"ה. כנראה למד רש"י בשעת הסתלקותו ב' מסכתות אלו מסכת בבא בתרא ומסכת מכות. [ולכא מידי דלא רמיזי, כי הנה יומא דהילולא של רבינו מאור עינינו רבינו שלמה יצחקי זי"ע כ"ט תמוז. ולפלא שנסתלק בכ"ט תמוז, וגמר לימודו בבא בתרא דף כ"ט.].

ואח"כ מצאתי בשם הגדולים להחיר"א שכתב בלשונו הזהב וז"ל, ורש"י הן בעודנו עסוק בש"ס בתרא, מכות, נתבקש בישיבה של מעלה, וסימנך ויקדש ב"ם, [ר"ת, בתרא מכות]. הרי

ידועה העובדא על בתו של רש"י שהיו התלמידים כותבים ספיקותיהם על גליון, והיא שולחת תשובותיה בכתב נוע"י בספרי שדה צופים ברכות דף יו"ד הארכתי בזה].

בסיבוב ר' פתחיה מרגנשבורג מספר: כשהייתי אצל רבי פתחיה הלוי ראש ישיבה בבגדאד היתה שם בת אחת בקיאה במקרא ובתלמוד ומלמדת לבחורים, והיתה סגורה בבנין ואין הם רואים אותה.

ונודע שהמג"א בהלכות יו"ט הביא קושיא מאמו של הסמ"ג אודות ברכת הדלקת הנר ביו"ט. והיא היתה חכמה ביותר.

והגאון בעל חות יאיר קרא שם הספר על שם אמו שהיה שמה חוה והיתה חכמה בש"ס, ועלתה בסוף ימי לירושלים ונקברה בתוך ד' אמות של קבר זכרי הנביא בהר הזיתים. נוקרא שם הספר חות יאיר, כמו שאומרים חוה"ס יאיר] וע"י בתוספתא דכלים פ"ד משנה ט' איתא שאשה נחלקת שם עם תנא בהלכה.

הרבנית אידל בת ר' משה עשתה ספר בשם קיצור יוסף, ונדפס בשנת ת"ל. כן הביא בס' מקור ברוך.

וראה בשם הגדולים להחיד"א (מערכת גדולים אות **ד** "רבנית") דאיתא בשו"ת תשב"ץ ח"ג סי' ע"ח בשם רבנית אחת תירוץ לקושיית התוספות. והביא משם מוה"ר יוזפא בנו של הגאון סמ"ע בהקדמתו לפרישה מביא שני דינים שחידשה הרבנית אמו [ואחד מהם הוא המוכא במג"א הלכות יו"ט הנ"ל וכתב עליה המג"א אין חכמה לאשה אלא כפלך].

ואח"כ הביא מ"ש הר"ש מקינון בספר הכריתות וז"ל, מצינו אשה נזכרת בברייתא חולקת עם התנאים בתוספתא דכלים פ"א דבבא מציעא וכו' [מסכת כלים שהיא הגדולה בששה סדרי משנה היתה חלוקה אצל הראשונים לשלשה בבות, כמו שיש אצלינו בסדר נזיקין ב"ק - ב"מ - ב"ב] וסיים הר"ש בס' הכריתות שכתב זאת "לחידוש בעלמא להמצא אשה בגבול התנאים" וכתב עליו החיד"א כי האשה הנזכרת בתוספתא דכלים פ"א אתה מוצא שם שהיא ברוריה בתו של רבי חנינא בן תרדיון ואשת רבי מאיר. ועלה איתא בפסחים דף ס"ב שהיתה לומדת שלש מאות הלכות משלש מאות רבוותא ביומא דסיתוא. ושם בתוספתא דכלים

לך שהרחיד"א היה פשוט בעיניו כאשר כתבנו כי כשגלקא ארון האלקים רש"י ז"ל היה עסוק באמצע כתיבת פירושו בשתי המסכתות בבא בתרא ומכות. ולענ"ד יש להוסיף עוד רמז עפ"י הגמ' יומא י"ט ע"ב ודברת כם ולא בדברים בטלים.

סימן נפלא ליומא דהולא של הרשב"י ל"ג בעומר מרן החת"ס אמר דבר נפלא, הנה במסכת שבועות דף ל"ד איתא על רשב"י אחוכו עליה במערבא [ששחקו על רשב"י בארץ ישראל] והלומד שם יפלא בעיניו לשמחה מה זו עושה, ולמה צחקו עליו. אמנם יש כאן רמז נפלא כי מנהג העולם ללמוד במ"ט יום המתחילים מיום ב' דפסח עד חג השבועות מסכת שבועות שיש בה מ"ט דפים (ויש הלומדים מסכת סוטה שיש בה ג"כ מ"ט דפים).

וא"כ כשלומדים כל יום דף גמרא על הסדר נמצא שביום ל"ג בעומר לומדים דף ל"ד במסכת שבועות. ושם כתוב על רשב"י אחוכו עליה במערבא. ונודע כי יום ל"ג בעומר הוא הילולא דרשב"י שנסתלק ביום ח"י באייר, ואז יש שמחה עצומה על ציונו הקדוש [כנודע מה שכתב הבני יששכר, שהעידו אנשי אמת כי בל"ג בעומר יש שמחה שלא כדרך הטבע על ציון המצויינת כמירון] ולזה רמזו חז"ל אחוכו עליה (על רשב"י) במערבא, כי ביום ל"ג בעומר שבו לומדים מאמר זה ישנה חוכא שמחה וחדוה רבה בארץ ישראל. (חיי עולם למרן הסטיפלער ח"ב פ"ב - חוט המשולש בהערות).

ויש להוסיף לזה עוד דמעשה של רשב"י ובנו ר"א מוכא במסכת שבת דף ל"ג-ל"ד.

פרק מ"ה

נשים חכמניות

נשים שהיו חכמניות ובקאות בש"ס

בש"ס איתא עובדא דברוריא אשתו של רבי מאיר שנאמרה הלכה מפיה, כמו שיתבאר להלן. ובמסכת ברכות דף ד' ע"א מצינו שנתוכחה עם בעלה רבי מאיר שרצה להעניש הני בריוני, ואמרה ליה יתמו חטאים כתיב, ולא חוטאים, וביקש רחמים עליהם שיחזרו בתשובה. ומצינו בדברי ימי ישראל נשים שהיו חכמניות וידעו להקשות ולפרק בש"ס.

רק כליל ט"ו בזמן אכילת הפסחא"נ בפסח שני
איסור התענית אינו חל עד זמן אכילתן שהוא ליל
ט"ו באייר.

ועיי"ש בשו"ג שהעיר ממה דאיתא ביומא דף ט"ו
אין חכמה לאשה אלא בפלך, היינו ברובא
דרובא דנשים כך הוא, אבל מיעוטא דמיעוטא
יש שהן חכמניות וכו', ולמיעוטא דמיעוטא לא
חיישינן עיי"ש.

פרק מ"ו

הרמותי בחור מעם

חיזוק לפרחי בחורים לבלי יתיאשו בלימוד
התורה

אמר המחבר היות וספרינו זה מכוון לפרחי
הבחורים שזה עתה הגיעו לכלל דעת והן
עומדים בפתח הטרקלין של תורה, ועומדים
להכנס לפני ולפנים בעמלה של תורה ולטעום
מנופת צופים, אמרתי לבא עם הספר לעורר
לבכם, בבוא להם משברים וגלים מהצר הצורך
אשר הוא להם בעוכם לכל יפול רוחם אם
לפעמים תלמודם קשה להם כברזל, והם מתקשים
בהבנת הגמרא והתוספות, ועצלות נופלת עליהם,
ואבריהם כבדים עליהם, לכל יתיאשו ולכל ירפו
מהתמדם, ומיגיעתם להבין מה שלומדים וזאת
ישימו אל לבם כי הרכה מגדולי ישראל אשר
מפיהם אנו חיים לא קלט מוחם את מה שלמדו,
והיה לבם אטום וסתום. והעצה היעוצה להרבות
בתפלה לשפוך שיח לפני בוכה"ע אשר אתו המדע
והחכמה שיפתח לבו ויאיר עיניו במאור תורתו.

ואמנה כאן רק אחדים מגדולי ישראל שלא היו
מצליחים בלימוד בנערותם:

מי לנו גדול ממש הנשר הגדול רבינו משה בן
מיימון, אשר אמרו עליו "ממשה ועד משה
לא קם כמשה". ועתה הביטו בחורי חמד וראו!
רבינו הרמב"ם אשר מפיו אנו חיים וכל בית
ישראל נשען עליו, ועוד בחיים חיותו הכניסו
בנוסח הקדיש בארץ מצרים לומר בחייכון
וביומכון ובחיי דרבנא משה בן ר' מיימון (ראה
שם הגדולים בערכו) גאון הגאונים הזה אשר כל
גדולי עולם מתייגעים ימים ולילות על כל אות

ב"ק פ"ד ה"א היא חולקת עם אביה רבי חנינא
בן תרדיון כמ"ש בס' הכריתות בהג"ה שם.
ובעירובין דף נ"ג שגעה באותו על שאינו לומד
בקול ודרשה מפסוק כי חיים הם למוצאיהם וכו'.

החיד"א ז"ל כותב שהלך בעקבות הגאון בעל
הכריתות ואף הוא מזכיר כמה רבניות
שנזכרו חידושיהם בספרים כדלהלן:

בגו של הסמ"ע בהקדמתו לפרישה, כנ"ל בשם
אמו.

בספר זרע בירך ח"ג (מהג"ר בירך בן בתו של הרב
זרע בירך) כתב ששאלה לו הרבנית פירוש
מאמר חז"ל.

בוכרון יוסף (מהג"ר יוסף שטיינהארדט ז"ל אב"ד
פיורדא) בדרושים מביא פשטים ופירו"ש מן
האשה הרבנית. (שה"ג - שם)

בדורות אחרונים ידוע על אמו של הגה"ק בעל
זרע קודש מראפשיץ שהיתה חכמנית
ביותר, וידועה הקושיא שהקשתה על דברי התוס'
דהכלל (חולין דף ז') דצדיקים אין הקב"ה מביא
תקלה על ידן הוא רק במידי דאכילה דגנאי הוא
לצדיק, ולא בשאר איסורים, והקשתה עפ"י דברי
האריז"ל דהנזהר ממהו חמץ בפסח מובטח לו
שלא יכשל באיסור כל השנה, וא"כ אף אם נכשל
באיסור שאינו מידי דאכילה ע"כ נכשל בפסח
במשהו חמץ דהוא מידי דאכילה. ונאמרו בזה
כמה תירוצים.

במקור ברוך הנ"ל הוסיף לרשימה זו את אחותו
של הגאון אדר"ת שהיתה נושאת ונותנת
בדבר הלכה בפלפול ובסברא. ובירחון יגדיל
תורה נדפס באחד הגליונות שאלה אם נפל יום
י"ד באייר-פסח שני באחד מימי תענית בה"ב-
שני או חמישי אם יש להתענות בו, או אמרינן
דפסח שני דוחה תענית בה"ב. וכשנאמרו הדברים
לפני אחותו של האדר"ת תמהה ואמרה פליאה
דעת ממניהאם חמיר פסח שני מפסח ראשון
לענין תענית. והרי בפסח ראשון חזינן שביום
י"ד שבו מקריבין את הפסח הבכורות מתענין,
הרי שהקרבת הפסח אינה דוחה התענית, ולא
עדיף מיניה פסח שני, ואין יום הקרבת פסח
שני - שהוא י"ד באייר - דוחה תענית בה"ב.
אלא וודאי דאיסור התענית בפסח ראשון מתחיל

אותי השיעור של השבוע לא יכולתי לענות והייתי כמחריש, וכן היה מדי שבוע ושבוע, עד שפעם אחת שמעתי שאבי ואמי מדברים ממני שאיני מצליח בלימודי ואין לי לב להבין בתורה, והחליטו למסור אותי לרצען שילמוד אותי איך לתקן מנעלים, ואח"כ אעבוד עמו וארוויח קצת מעות. וכששמעתי דבר זה גמרתי בלבי עד כאן, והתחלתי ללמוד בהתמדה גדולה עד שהגעתי למה שהגעתי, ועכשיו שסיימתי ספרי העמק דבר, עלה בלבי דבר זה שאם ח"ו שמעתי אז לקול אבי הייתי היום רצען פשוט, ונתתי שבח והודי להשי"ת שזיכני להיות חלקי בין לומדי תורה.

ובן ידוע מהגאון רבי יצחק הלוי אחיו של הגאון בעל טורי זהב, שבנערותו היה קשה ההבנה, ועמל הרבה להבין בתורה, עד שנתגדל כאחד מגדולי עולם, וחיבר שו"ת מהר"י הלוי, הביאו אחיו הטו"ז בהלכות תפילין, ומג"א בס"ד ועוד.

הגאון רבי מאיר קרליץ אמר על אחיו הגאון האמיתי החזון איש כי בנערותו היה בינוני ומה שזכה למה שזכה הוא משום שהרכה להתפלל ולבקש רחמים בברכת אתה חונן.

ועתה בחורים אהובים חביבים ויקרים, הלא תראו כי אין לו לאדם להתייאר בשום מצב שהוא. נתאר נא לעצמנו אילו היה הרמב"ם נשכר ומתייאר כשהיה נרדף מאחיו ובית אביו, והיה פורש ח"ו מלימוד התורה כיצד היו פניהם של הדורות מאז ועד עתה בלי ספרי הרמב"ם, כלום היינו מוצאים ידיו ורגליו בביהמ"ד. חלילה לאחד מכם להגיע למסקנא כי לימוד התורה אינו שייך אליו, אדרבה "כל אדם ראוי לו להיות צדיק כמשה רבינו" (לשון הרמב"ם בפ"ה מהל' תשובה ה"ב), ולפי גודל הנסיונות וקושי ההבנה תגדל ההשגה כאשר בעזר אלקי יתפזרו ערפילי המניעות ויתבהרו ענני הבלבול. ועליך בחור יקר לדעת כי עתיד גדול מצפה לך, אם תתגבר על היצר המעמיד לפניך קישוים גבוהים כחומות. ואין לך דבר העומד בפני הרצון, אם תלמוד בהתמדה אף כשעולה לך בקושי, אזי אחרי היגיעה והמרירות יפתחו לך שערי אורה ותרגיש נועם מתיקות התורה, ונודע מרבינו הגר"א שרק אחרי לימוד ג' שעות ברצופות מתחילין להרגיש מתיקות נועם זיו התורה.

מיותרת בדבריו ליישבו על מכונו, ונתחברו עליו מאות ואלפי ספרים וחיבורים, וספר היד שלו הוא יסוד ההלכה שלאורה אנו הולכים, לא היה בעל כשרון בילדותו. צא ולמד מה שמספרים עליו שבנערותו היה קשה ההבנה מאד שמעט רצון היה לו בלימוד, והיו לאביו רבי מיימון בנים מאשה אחת שהיו מתקלסים בו ומבזים אותו, ואביו היה מכהו עד שנתייארש הימנו וגירשו מביתו, והרמב"ם הלך לבהכנ"ס ויישן וייקץ ומצא עצמו נהפך לאיש אחר, וברח מפני אביו וילך אל עיר שהיה שם הרב ר' יוסף אבן מיגאש והתחיל ללמוד ממנו והפליג להתחכם. אחרי ימים רבים שב אל קורדובה ולא הלך לבית אביו, וכיום השבת התחיל לדרוש ברכים דברים נקראים, ואחר הדרשה קמו אביו ואחיו וישקוהו וקבלוהו בסבר פנים. (סדר הדורות בשם שלשלת הקבלה)

הגאון הקדמון המקובל רבי מנחם מראקנטי תלמידו של רבי אליעזר מגרמייזא בעל הרוקח היה בנערותו גס השכל מאד, ופ"א הלך לביהמ"ד ומגודל צערו וכאבו בכה מאד ושפך נפשו לפני קנו על מר מצבו, ומתוך בכייתו נרדם וישן וחלם כי עומד לפניו איש נורא למראה ובידו צלוחית משקה, ויאמר לו פתח פיך ושתה מן הצלוחית עד תומה וכן עשה. וכשהתעורר משנתו הרגיש בעצמו כי נהפך לאיש אחר ונפתחו לו שערי החכמה.

הגאון המפורסם רבי אביש מפראנקפורט, שבנערותו לא היה מסוגל לקלוט מה שלמד. עד שפעם אחת עגמה נפשו עליו מאד, על שאינו זוכה להשיג כלום. והלך ליער וגעה בבכיה עצומה לפני השי"ת, עד שנפתחו לו שערי החכמה ונהפך והיה לאיש אחר, ונפתחו לכו ושכלו והחל ללמוד ולהבין בתורה"ק עד שגדל והיה לאחד המיוחדים בגאוני דורו זי"ע, וכיו"ב מסופר על הגאון האדיר רבי יוסף מסלוצק, כנודע ומפורסם, ואין כאן מקומו להאריך.

ומפורסמת העובדא מהגאון האמיתי הנצי"ב זצ"ל, שכשסיים חבורו העמק דבר עשה סעודה גדולה, וכששאלוהו לשמחה מה זו עושה שלא מצינו בשאר המחברים כדבר הזה. ענה וסיפר להם כדלהלן. כשהייתי בחור צעיר לימים לא הי' לי חשק ללמוד. וכשאבי ז"ל ניסה

שם בעץ יוסף על עין יעקב שהביא ביאור נחמד ליישב קר המהרש"א בזה.

בחורים יקרים חזקו ויאמץ לבבכם מפתח הדורות העתידיים בידכם, עיני הכל צופיות עליכם אתם עתידו של כלל ישראל. עלו והצליחו ועשו חיל בתורה וביראה עד שתהיו ראויים להיות דורו של משיח, ועליכם יאמר עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר.

פרק מ"ז

להתחיל ולסיים בדבר טוב

לסיימא דפירקא מצות תלמוד תורה אמרתי להמליץ בדברי נעים זמירות ישראל (תהלים מ ח) הנה באתי במגילת ספר כתוב עלי, לעשות רצונך אלקי חפצתי וגו', והנני לקיים אשר הורו לנו חז"ל לסיים בדבר טוב, על כן הצבתי פרק א' ללקט באמרים מדברי הש"ס קדמונים ואחרונים בענין "להתחיל ולסיים בדבר טוב", מקור הענין ופרטיו.

מקור הדברים

הנה מקור הדבר הוא ממה דאיתא בברכות (דף ל"א ע"א) לא יפטר אדם מחברו לא מתוך שיחה, ולא מתוך שחוק, ולא מתוך קלות ראש, ולא מתוך דברים בטלים אלא מתוך דבר הלכה, שכן מצינו כנביאים הראשונים שסיימו דבריהם בדברי שבח ותנחומים.

והתוס' הביאו מירושלמי (פ"ה מברכות ה"א), שהוסיפו "אמר ר' אלעזר חוץ מירמיהו שחתם בדברי תוכחות, א"ל ר' יוחנן עוד הוא בדברי נחמות חתם", משום שחתם במפלת מחריבי המקדש שהיא נחמה לישראל. והקשה הירושלמי מסוף מגילת איכה הנחתמת "אם מאס מאסתנו קצפת עלינו עד מאד", ותירץ "השיבנו תחת מאס מאסתנו", ופירש הפני משה, שכופלין ומסיימים בפסוק השיבנו ה' אליך וכו', כנהוג אצלנו.

מבאן מקור לסיים כל מסכת וענין בדבר טוב, וכן הוא איתא במסכת דרך ארץ זוטא (פ"ב) "למוד להיות גומר בטוב".

זכור בחור יקר עתידך בידיך, ורק כך תלוי אם תגדל לתלמיד חכם אמיתי מבניה של תורה המתרפקים עליה ובאהבתה תשגה תמיד.

עשה כעצת חז"ל (נדה דף ע"ב ע"ב) מה יעשה אדם ויחכים יבקש רחמים ממי שהחכמה שלו. בעמדך לפני שומע תפילה כונן מחשבתך לבקש רחמים בברכת אתה חונן, שפוך כמים לבו בתפלתו כל איש, והן קל כביר לא ימאס כי הוא תוכן לבות ויאזין בקשת הצגים לעומתו. ואם התפללת ועדיין לא נענית חזור והתפלל, כמאמרם ז"ל (ברכות ל"ב ע"ב) אם רואה אדם שהתפלל ולא נענה יחזור ויתפלל שנאמר (תהלים כו לד) קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך והדר וקוה אל ה'. וחזקה על תפילה מקירות הלב שאינה חוזרת ריקם.

אוצר חכמות

ואם אמנם אתה הנך מהבחורים אשר חנן ה' אותם בדעת וזכית להרגיש מתיקות התורה ולהיות בין המובחרים ששפר חלקם בנעימים, מחובתך לתת לב לחברך הנחשלים שלא זכו לכך ותלמודם קשה עליהם כברזל, לכל יהיו בעיניכם נחותי דרגא ואל תביטו עליהם ככלים אין חפץ בהם. כל בחור ובחור באשר הוא שם יש בו נשמה יקרה וטהורה, מכסא כבוד חוצבה, והוא ראוי להתעלות ולהגיע למעלות רמות בתורה. בידכם חברים ידידים תלוי הרבה, עליכם לקרבם לעודדם ולחזקם. אחריות גדולה מחד גיסא וזכות גדולה מאידך גיסא מוטלת על כל צורב, לדאוג לחבירו כישיבה, לתמוך בידו ולקרבו, אולי נשמתו מרגלית יקרה אשר אם ידלוה ממעמקי מצולות, וילטשוה ויסירו כל חלודה הימנה תאיר ותבהיק לכל סביבותיה ורבים יאותו לאורה.

ושאתם עומדים לפני שומע תפילה אל תשכחו את חברים קשה ההבנה, המתהלכים כאחוזי יאוש, מרי לב, הרבו עתירה בעדם, כי יש בכח כל יהודי להתפלל בעד חבירו ולבקש ממי שהרחמים שלו שיכניס בלבו הרהורי תשובה וחרטה, ויטהר לבו ושכלו להבין ולהשכיל בתורה. וצלותא מהניא בעד חבירו אף לגבי תשובה אעפ"י שאמרו הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, מ"מ מועלת תפילה על זה כמבואר ברכות דף י' בעובדא דהני בריוני שאמרה לו ברוריא לר' מאיר בעלה בקש רחמים עליהם שיעשו תשובה. וראה

ה'תשס"ו

דוגמאות מכמה מסכתות בש"ס שהוסיפו במכוון כדי לסיים בדבר טוב

ובן מצינו בסוף מסכת נדה שמסיימת בדברי תנא דבי אליהו כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן העולם הבא וכו' שנאמר וכו', אף שאין זה מעיקר מסכת נדה משום שרצו לסיים בדבר טוב.

וראה מהרש"א שכתב על סיומי מסכת סוכה וב"ב שהובאו שם דרשות שלא נצרכו לסוגיא, ורק לשם סיום המסכתא בדבר טוב.

ועיין ברטנורא במשניות (מסכת מועד קטן פרק ג משנה ט) שכתב שם אבל לעתיד לבא אומר בלע המות לנצח שיכלע הקב"ה את המות וכולן עונות שירה שאין מיתה ואין דמעה, ונקטינן להאי קרא הכא משום אל תעמוד בדבר רע, לכן ראה לסיים בדבר טוב, עיי"ש.

וראה עוד בשערי תשובה (סימן תרצ"ז ס"ק ב') שכתב שם על מה שהרמ"א סיים את שו"ע או"ח בפסוק "וטוב לב משתה תמיד", שלכאורה אין זה קשור כל כך לענין שקודם לכן, לפי שרצה לסיים בדבר טוב, ולהכי נקט לישנא מעליא דקרא לצחות הלשון.

ובעין זה מצינו בסוף מסכת ברכות, שהמשנה האחרונה מסיימת "ואומר עת לעשות לה' הפרו תורתך רבי נתן אומר הפרו תורתך משום עת לעשות לה'", וצ"ע מה הוסיף רבי נתן ולמה הפך את הפסוק.

וכתב על זה בהגהות הגרי"ז שטערן זצ"ל אבד"ק שאורעל, דיתכן שהוא לסיים בסימן טוב, דרבי נתן היה מסדר את המשניות לפני רבי, כפי שמוכח ממסכת ב"מ פ"ו ע"א רבי ורבי נתן סוף משנה, (וברש"י שם ובעוד מקומות), וכאשר ערך את המשנה ביקש לחתום בטוב ולא ב"הפרו תורתך", לפיכך שינה את סדר הכתוב. וכן הוא בסוף מסכת כתובות המסיימת בדברי רב "עתידין כל אילני סרק שבא"י שיטענו פירות שנא' וכו', וכתבו שם התוס' שמאמר זה התאחר לסוף המסכת לפי שרוצה לסיים בדבר טוב.

ובן הוא בסוף מסכת בבא קמא שמסיימת בהא ד"כשות וחזיו אין בהם משום גזל" כי אין מקפידין עליהם, ברם במקום שמקפידים יש

בהם משום גזל. אמר רבינא ומתא מחסיא אתרא דקפדי, ופירש"י בד"ה האחרון במסכת, מתא מחסיא "מקום בהמות הוא וצריכין למרעה טוב", לכאורה מילת "טוב" נראית מיותרת.

וביאר המהרש"א שרש"י נתכווין לסיים בדבר טוב, מאחר ומסכת ב"ק עוסקת בעניני נזיקין ותיבת "למרעה", נופל בה לשון רעה, ויש בזה משמעות שלילית לכן כדי לסיים בדבר חיובי הוסיף את המילה "טוב", עיי"ש. ובספר דברי יואל פ' תזריע (מדף רס"ז עד רע"ט) בפתיחה לתלמידי הישיבה וסיום מס' ב"ק האריך לכאר כוונת רש"י ז"ל הנ"ל שהוסיף תיבת טוב, וכל מקום שרוצה לסיים בדבר טוב מביא מאמר א' שענינו טוב, אבל מה יתן ומה יוסף הוספת תיבת טוב בלבד לשנות הענין. עיי"ש שביאר כל הענין בדרך נחמד.

הצורך לסיים בדבר טוב מתאים לדברי רבי יוסי בסוף כלים, "אמר רבי יוסי אשריך כלים שנכנסת בטומאה ויצאת בטהרה", שהרי המסכת מסתיימת בדיון "אפרכס של זכוכית טהורה".

גם מצינו בסיום מסכת סוכה שמסיים בדבר טוב, כי המסכת מסתיימת בדברי אביי "אוי לרשע אוי לשכינו טוב לצדיק טוב לשכינו שנא' (ישעיהו ג') אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו, ולמה לא הביאו את המשך הכתוב "אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו, הנצרך אף הוא לדברי אביי, אלא משום שרצו לסיים בדבר טוב.

ובן נוהגים בשיר של יום רביעי שאומרים את הפרק בתהילים צ"ד אל נקמות ה' שסיומו הוא "יצמיתם ה' אלקינו", אך המנהג הוא לסיים בפסוק "לכו נרננה" וכו', מהפרק הבא כדי לסיים בדבר טוב.

ובספר כד הקמח (ערך גזל) כתב, אמרו ז"ל לעולם יתחיל אדם בדבר טוב ויסיים בדבר טוב ואין טוב אלא הקדוש ברוך הוא שנא' (שם קלו) הודו לה' כי טוב, הזהירו החכמים בכאן שיהא תחלת דבורו של אדם דבר טוב ודבר טוב זה הקדוש ברוך הוא.

מנהגים בקריאת פרשיות התורה איך להתחיל ולסיים בדבר טוב

וענין זה לסיים בדבר טוב נוהג גם בקריאת פרשיות התורה, כדאיתא בירושלמי (מגילה

נח מסיים וימת תרח בחרן, וכן בס' ויקרא ולאיש אשר ישכב עם טמאה.

ובתב ליישב הענין, כיון דאחר סיום הפרשה מברך העולה ברכת התורה שהיא תקנת חז"ל אנשי כנה"ג והיא חיוב על האדם, לא חשיב סיום ומתו סיום, אלא ברכת התורה הוא הסיום, ואפי' שהחזן קורא והעולה מברך כיון דצריך להטות אזניו אל הברכה ולענות אמן והשומע דינו כקורא.

מיהו הלומד שנים מקרא שאינו מברך אחר קריאתו כשיגיע לא יסיים ומתו וישתוק, אלא יאמר פסוק א' מפרשה שניה שאחריה או פסוק א' ממה שקרא וג"כ יאמר אותו שנים מקרא ואחד תרגום. וכן יזהר בהפטרות כמו הפטרה דפרשת טהרות המסיימת וירמסוהו וימות, דג"כ יאמר בסיום פסוק מפסוקי ההפטרה שקרא. וכבר בעבור זה נהגו המדפיסים להדפיס ההפטרה המסיימת כל הארץ חרם להדפיס פעם שנית פסוק הנה אנוכי שולח לכם את אליה הנביא האמור קודם וכופלין אותו עוד לסיים בטוב. עכ"ד.

וע"ע בשו"ת משנה הלכות (חלק ז סימן כ) שעמד לדון התם בענין מאי דמסיימים בפ' קדושים בפסוק "דמיהם בס", ובפ' בלק "ויהיו המתים במגפה ארבעה ועשרים אלף", והא קיי"ל בשו"ע אור"ח סי' קל"ח דצריך לסיים בדבר טוב. עיי"ש באריכות. ולפי"ד הרב פעלים אתי שפיר בפשיטות.

ובספר עיטורי תורה (במדבר), עמד ג"כ על מה שפרשת במדבר מסתיימת בפסוק "ולא יבאו לראות כבלע את הקדש ומתו", הרי אמרו בירושלמי הנ"ל דזה שהוא עומד לקרות בתורה צריך שיהיה פותח בדבר טוב וחותר בדבר טוב.

ובתב שיתכן והדבר השתלשל משפשט מנהג ככל לגמור את כל התורה בכל שנה ושנה, וכאשר ניתנו סימני הפרשיות במדבר נשא בהעלותך וכו', הכוונה היתה להתחיל את פרשת נשא בפסוק "נשא את ראש בני קהת" מפרק ד' פ"א, ואז הפסוק "ולא יבאו לראות כבלע את הקדש ומתו" לא הוה סיום, אלא פרשת במדבר היתה מסתיימת בפסוק "ויתן משה את כסף הפדים וכו' כאשר צוה ה' את משה", אך ברבות הזמן

פ"ג ה"ח, זה שהוא עומד לקרות בתורה צריך שיהא פותח בדבר טוב וחותר בדבר טוב. ונפסק להלכה ברמב"ם (פ"ג מהלכות תפילה ה"ה) ובשו"ע (אור"ח סי' קל"ח סעיף א') ברמ"א.

ובן מבואר כיו"ב נמי בשו"ע אור"ח (סי' תכח ס"ו) שכתב שם קללות שבתורת כהנים אין מפסיקין בהם אלא אחד קורא כולם ומתחילין בפסוקים שלפניהם ומסיים בפסוקים שלאחריהם וכו', עיי"ש. והיינו כדי להתחיל בדבר טוב ולסיים בדבר טוב.

ובמקור חיים הוסיף שזכר לדבר מ"ש שלמה המלך ע"ה (קהלת ד' ג') "אל תעמוד בדבר רע". ובקיצור הלכות שם הוסיף, שדברי הרמ"א אמורים לא רק בקריאת התורה דה"ה בכל חזור לימודו תנ"ך ומשניות ובכה"ג יזהר בזה, ומ"מ מאן דקפיד קפדינן בהדיה.

ובספר מאור ושמש (סוף פרשת ויקרא) מביא בשם מוהר"ם מרימינוב זצ"ל, שהמנהג היה מקדם כשמסיים הקורא לקרות פ' ויקרא שמסיימת "לאשמה בה", היה הקהל עונין אחריו ל"אל אשר שבת מכל המעשים ביום השביעי, שהוא ר"ת של "לאשמה בה", כדי שלא לסיים בדבר רע.

ולענין סיום הקריאה להעולה לתורה שכתבו הפוסקים לסיים בדבר טוב, הנה ישנם בסדר העליות שמסודרים בחומשים הנדפסים שני שלישי רביעי עד מפטיר, ישנם כמה מקומות שהקריאה אינה מסיימת בדבר טוב. וכתב בספר מאורי אור שהסיום של ד' קרואים הנדפס בחומשים נעשה ע"י איזה מקרי דרדקי והוכיח שם מכמה מקומות שמסיים הקריאה באמצע ענין, וגם שאינו מסיים בדבר טוב כראוי. ונודע שגדולי הצדיקים לא השגיחו כלל לסיים במקומות המצויינים בחומשים, וכן הביא במעשה רב שהגר"א לא סיים במקום המצויין בחומש, וכ"כ בשולחן הטהור. ועי' בשו"ת ערוגות הבושם אור"ח סי' כ"ב ושו"ת דברי ישראל סי' נ"ג, ובחיי אדם חלק א' כלל ל"א סי' כ"ט ועי' גם בשו"ת קרן לדוד סי' ל'.

ועיין בשו"ת רב פעלים (חלק ד אור"ח סימן מב) שנשאל על מה דמסיימין פרשת במדבר בפסוק ולא יבאו לראות כבלע את הקודש ומתו. והלא אין מסיימין הסדר בדבר רע. גם בפרשת

לענין שלא לסיים בדבר רע היינו דוקא רעה של ישראל, ולא רעת עכו"ם, שאינה דבר רע אצלנו.

מעשה נורא בענין לסיים בדבר טוב

ולסיים הענין אעתיק מעשה נורא שהבאנו כבר לעיל המובא בקיצור של"ה (על מסכת שבעות) בשם סידור מהר"ק, וכן הוא בספר חוסן ישועות. ת"ח אחד למד בספר, וסיים בפסוק "ושעירים ירקדו שם", והלך לישון, למחרת כשחזר ללמוד מצא מולו איש שמראהו נורא כגחלי אש שישב במקומו ובידו הספר שלמד בו אמש, ואמר לו אתה נבל רע שלא כדין עשית שסיימת בפסוק זה כי אני מוכן להזיק בכל עת, שהמלמדים והסופרים מסיימים בדבר רע, אבל אשא פניך בפעם הזאת כי שמעתי עליך טובות בפמליא של מעלה וכו'. ומסיים המהרי"ק ומצוה לפרסם זה למלמדים וסופרים כדי שידעו לסיים בדבר טוב.

יש דברים שנראים קשים ובאמת הוא דבר טוב בספר חרושי מרן הגר"ח קניבסקי עה"ת שחיבר ידי"נ הג"ר יצחק אוהב ציון שליט"א, מביא ששאל את ר' חיים שליט"א דבפ' שמות ביום שני וחמישי מתחילין לקרות לישראל בפסוק (א' י"ג) ויעבדו מצרים את בניי בפרך, והלא כתב הרמ"א בס"י קל"ח ס"א שיכוון להתחיל תמיד לקרא בדבר טוב. והשיב לו הגר"ח בזה"ל: זה היה טובתן שמיהר עי"ז הגאולה עכ"ל.

ובעין רעיון זה ראיתי בספר חסד יהושע על מס' סנהדרין מהג"ר יושע גרינוואלד אב"ד חוסט זצ"ל, שפרק ה' מסנהדרין (בדף מ"ב ע"א) מסיים איש פלוני אתה זכאי איש פלוני אתה חייב, והלא צריך לסיים בדבר טוב. וכי עפ"י משאור"ל סנהדרין ד' ע"א דההולך לדין תורה ופסקו שישלם לזמור זמר וליזל וכי רש"י הואיל ודין אמת דנו לא הפסיד כלום אלא גזילה הוציאו מידו, נמצא שאם הדיין אומר לבע"ד איש פלוני אתה חייב גם זה זכות הוא לו, ומקרי מסיים בדבר טוב.

מאחר ופרשת נשא היתה ארוכה מאד ניתקו ממנה את פרשת "נשא את ראש בני קהת", ושיבצו אותה בפרשת במדבר, וכך באה פרשה זו לסיום הקשה "ולא יבאו לראות" וכו'.

ומנהג העולם בשבת פרשת דברים דאף שעפ"י המצויין בחומשים העליה הראשונה מסיימת ויברך אתכם כאשר דבר לכם, נוהגין לקרוא לכהן עד הפסוק הקודם והנכם היום ככוכבי השמים לרוב, ולהשאיר את הפסוק שלאחריו ד' אלקי השמים יוסף עליכם וגר' לשני, כדי שלא יוצרכו להתחיל ללוי "איכה" אשא לבדי, שאז לא יהי מתחיל בדבר טוב, וע"ד שאמרו ז"ל שלשה אמרו איכה משה ישעיה וירמיה. וכ"כ בדרכי חיים ושלום. ויש שקוראים לכהן עד שני, ואח"כ חוזר וקורא ללוי הפסוק שקודם שני, מטעם הנ"ל שלא יתחיל בדבר רע.

ועי' במנהג ישראל תורה שהביא מס' לקט יושר לתלמיד התרומת הדשן שבפרשת דברים רצה הקורא לסיים פרשה הראשונה ככוכבי השמים לרוב, ואמר לו התרוה"ד הוי מסיים כאשר דבר לכם, ותמה בנו איך שיך להתחיל בפורעניות כגון איכה, ואמר שכן שמע מרבו מוהר"ר אהרן זצ"ל כדי להקדים איכה של משה קודם איכה של ירמיה. (כלומר שבאמצע השבוע בתשעה באב קורין מגילת איכה שעשה ירמיה, ולכן ראוי להקדים להתחיל הקריאה של שני בפסוק איכה אשא לבדי שאמו משה קודם לקריאת איכה שאמר ירמיה, ויתכן עפ"י דברי חז"ל במדרש איכה הנ"ל שלשה אמרו איכה משה ראה אותה בשלוותה, אמר איכה אשא לבדי, וכו' ירמיה ראה אותה בחורבנה אמר איכה ישבה בדד, ולכן אין קפידא להתחיל באיכה שאמר משה שהיה בזמן שלוותן של ישראל, ואין זה מתחיל בדבר רע).

דבר טוב היינו טובתן של ישראל דוקא

ובכתב המג"א (או"ח ס"י קל"ח) דלהתחיל בדבר טוב היינו כשהכתוב מדבר בטובתן של ישראל, דאילו טובת העכו"ם אינה קרוייה טובה. וכן

מצות כתיבת ספר תורה

מספר תורה 1234567

מספר תורה 1234567

ספר המצוות הקצר למרן החפץ חיים זי"ע

מצוה ט"ז

מצות עשה שכל אחד מישראל יכתוב לו ספר תורה שנאמר (דברים ל"א י"ט) כתבו לכם את השירה הזאת, ופירושו כתבו את התורה שיש בה שירה זאת, שאין כותבין את התורה פרשיות פרשיות, ואם כתבו בידו מעלה עליו הכתוב כאילו קבלה מהר סיני, ואם אי אפשר לו לכתוב בעצמו צריך לקנותה או שישכור מי שיכתבנה לו, ואעפ"י שיש לו ספר תורה מאבותיו מצוה לכתוב משלו. ואם הגיה בס"ת אות אחת הרי זה כאילו כתב כל התורה.

ובתב הרא"ש ז"ל דכל זה בדורות הראשונים שהיו כותבים ספר תורה ולומדין מתוכה, אבל בימינו שכותבין ס"ת ומניחין אותה בבית הכנסת לקרות בה ברכים, מצות עשה על כל איש מישראל שידו משגת לקנות חומשים, משניות וש"ס ופירושיהן, כדי להגות בהם הוא ובניו, כי מצות כתיבת התורה היא כדי ללמוד בה, וע"י הגמרא ופירושיה ידע פירוש המצות והדינים על בוריים, ע"כ הן הן הספרים שאדם מצווה על כתיבתן. ומי שיש בכחו לקיים שניהם כפשוטו אשרי חלקו. ונוהג בכל מקום ובכל זמן בזכרים ולא בנקבות.

מספר תורה 1234567

המצוות (מצוה י"ח) והסמ"ג (עשין כ"ד), אלמא דשירה הזאת קאי אכל התורה כולה.

מספר תורה 1234567

פרק א'

מקור המצוה

שיטת הרמב"ם

בחלכות ספר תורה (פ"ז ה"א) כתב הרמב"ם ז"ל, מצות עשה על כל איש ואיש מישראל לכתוב ספר תורה לעצמו שנאמר ועתה כתבו לכם את השירה, כלומר כתבו לכם תורה שיש בה שירה זו, לפי שאין כותבין את התורה פרשיות פרשיות.

[פירוש שבתוה"ק כתיב רק כתבו לכם את "השירה" וגר', ופשטות הכתוב על שירת האזינו, ומהיכן למדנו מכאן ציווי לכתוב את כל התורה. אמנם מכיון דקיי"ל שאין כותבים את התורה פרשיות פרשיות, דהיינו שאין כותבים חלק מן התורה בלבד, על כרחך דמה שציוה הכתוב כתבו לכם את השירה, הכוונה שיכתבו את כל התורה שיש בה שירת האזינו, דא"א לכתוב את השירה לבד].

ועיין בטורי אבן (מגילה ח ע"ב) שהוכיח מכאן דהא דאין כותבין התורה פרשיות פרשיות, הוא איסור תורה, דאל"כ מצות כתיבת ספר תורה

ועתה כתבו לכם

המצוה האחרונה במנין תרי"ג מצוות עפ"י סדר הכתובים היא מצות כתיבת ספר תורה. [כ"ה בספר החינוך שסידר כל המצוות לפי סדר פרשיות התורה, ומצות כתיבת ספר תורה הכתובה בפרשת וילך אין אחריה עוד מצוה בתוה"ק והוא מצוה תרי"ג. אמנם הרמב"ם ז"ל במנין המצוות שלו לא סדרן עפ"י סדר הכתובים (והוא שם מצוה י"ח)].

מצות עשה של כתיבת ספר תורה הלא היא כתובה בספר משנה תורה פרשת וילך (ל"א י"ט) ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם. והפשטנים מפרשי המקרא רש"י והרמב"ן והאבן עזרא ז"ל, כתבו דעל פי פשוטו של מקרא קאי השירה על פרשת האזינו, ע"ש. אמנם כגמרא (סנהדרין דף כ"א ע"ב) איתא אמר רבה אעפ"י שהניחו לו אבותיו ס"ת מצוה לכתוב משלו, שנאמר ועתה כתבו לכם את השירה הזאת, ע"כ. וכן העתיק הרמב"ם בספר

תירוץ על דעת הרמב"ם

ובספר שרשי הים (הל' ס"ח) כתב ליישב קושיית השאגת אריה הנ"ל, דמהמשך הפסוקים להלן וידבר משה באזני כל קהל ישראל את דברי השירה הזאת עד תומם, מוכח דקאי על כל התורה כולה, דאי חומש אחד לכד, או פרשה אחד לכד, הלא אין קורין בה בציבור, כמבואר בגמ' וכ"פ הרמב"ם דאין קורין בציבור בחומשין, וביאר הטעם משום דאין בהם קדושת ספר תורה, ודברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרם על פה, וכיון שאין בהם קדושת ס"ת נחשב כאומרם על פה, ולהכי אין קורין בה בציבור, וכיון דכתיב ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל וגו', וסמך ליה וידבר משה וגו', מבואר דקאי הציווי על ספר תורה שלם, כדי שיוכל לקרות בה בציבור, וכע"ז איתא גם בשאר אחרונים, ועיי' היטב בחתם סופר בתשרי הנ"ל.

ולפ"ז מיושב גם שאר הקושיות, דהא דכותבין תפלין ומזוזות, הא אין בהם קדושת ס"ת שיוכל לקרוא בהן בציבור, וכן כשכותבין לתינוק להתלמד, והכא בעינן דוקא שיהא בהן קדושת ס"ת ושיוכל לקרות בה בציבור, ודו"ק.

[ועיי' ברכי יוסף או"ח סי' מ"ט סק"ב שכתב להסתפק אי הא דדברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרם על פה, הוא איסור דאורייתא או לא, ולפי המבואר בדעת הרמב"ם דהא דאסור לקרות בחומשין בציבור הוא מטעם דדברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרם על פה, ומזה מוכח החיוב של כתיבת ספר תורה, א"כ מוכרח דהוי איסור דאורייתא, דאל"ה מנלן חיוב לכתוב ס"ת מדאורייתא, ודו"ק].

לשיטת הרמב"ם אם מקיים כתיבת ספר תורה בהשלים פרשת האזינו לספר תורה שכבר נכתב בשאגת ארי' סי' ל"ד יצא לחקור עפ"י דברי הרמב"ם ז"ל, דכיון דמצות ועתה כתבו לכם את השירה על שירת האזינו נאמר, אלא דצריכים לכתוב כל התורה יחד עם שירת האזינו משום דאין כותבין את התורה פרשיות פרשיות, א"כ היכא שהניח לו אביו ס"ת שלא הספיק לגומרה אלא עד שירת האזינו, והלך הבן וגמרה עד סוף התורה, האם נאמר שקיים מצות כתיבת

מנלן, יעו"ש, וכן פסק בספר האשכול (הל' ס"ח) דאיסור לכתוב פרשיות הוא דין תורה, וע"ע בשו"ת לחם שלמה (או"ח סי' ל"ה אות ד'), ובשו"ת מנחת אלעזר (ח"ג סי' כ"ח).

קושיות האחרונים על הרמב"ם

והאחרונים ז"ל הרבו להקשות על הרמב"ם, בשאגת אריה (סי' ל"ד) הקשה דהאין הכריח מהא דאין כותבין התורה פרשיות פרשיות, דכשבא הציווי ועתה כתבו לכם את השירה הזאת דקאי על פרשת האזינו, מוכרח דהוא לכתוב כל התורה כולה, דאל"כ האין יכתוב פרשת האזינו בפני עצמה, הא מותר לכתוב כל חומש וחומש בפני עצמו, כדאמרינן במס' גיטין (ס' ע"א) אין קורין בחומשין בבית הכנסת מפני כבוד ציבור, ושמע מינה דרק קריאה הוא דלא משום כבוד הציבור, אבל ניתן הוא לכתוב. וכן פסק הרמב"ם להדיא (הל' ס"ת פ"ו הי"ד), וא"כ מנלן דיש חיוב לכתוב כל התורה כולה.

וכיו"ב הקשה החתם סופר בתשובותיו (יו"ד סי' רנ"ד), מה שהקשה המהרי"ט (יו"ד סי' ס"ג) על הרי"ף שפסק דכותבין מגילה לתינוק להתלמד בה [כדעת ר' יהודה בגיטין דף ס' דס"ל הכי, ופירש"י שם כותבין מגילה וכו' פרשה לבדה של תורה או שתים, וע"י בכס"מ הל' ס"ת פ"ז הי"ד מש"כ על הרי"ף], ולשיטת הרי"ף קשה מנלן דמצות ועתה כתבו לכם את השירה הזאת קאי על כל התורה כולה, הא שפיר איכא למימר דהציווי הוא רק לכתוב פרשת האזינו בלבד, דהרי כותבין מגילה לתינוק, וסיים החתם סופר ששאל שאלה זו לחכמים גדולים ואין פותר אותו, ועיי"ש מה שנדחק לתרץ.

וביותר הקשו האחרונים, דהא חזינן דמותר לכתוב פרשיות תפלין ומזוזות ופרשת סוטה, וא"כ מנלן דציווי הקב"ה היה לכתוב תורה שלימה מבראשית ועד לעיני כל ישראל, דילמא לא קאי אלא על פרשת האזינו, ומותר לכתוב פרשה בפני עצמו כמו פרשיות תפלין ומזוזות וכנ"ל. עיי' בשו"ת תשובה מאהבה (ח"א סי' קכ"ח) שהאריך בזה. וע"ע שו"ת פנים מאירות (ח"ב סי' קע"ט), מהר"ם שי"ק על תרי"ג מצות (עשה רמ"ח), שו"ת יד יצחק (ח"א סי' ק"א).

ובתורה תמימה כתב לפרש, עפ"י מה דאיתא בגיטין דף ס' ע"א דהתורה מגילה מגילה ניתנה, פ"י כשנאמרה למשה פרשה א' היה כותבה, ואח"כ כשנאמרה לו עוד פרשה היה כותבה, עד שלסוף מ' שנה היו בידו כל הפרשיות, ולכן ועתה בסוף ימיו קודם שהגיע זמנו להפטר מהעולם וכבר היו בידו כל הפרשיות שבתורה שנכתבו במשך ארבעים שנה מגילה מגילה, א"ל הקב"ה שיכתוב פרשת האזינו התסרה להשלמת התורה, וממילא היה כאן ציווי על כתיבת התורה כולה, שהרי עתה היה חסר לו רק פרשת האזינו, ובזה נשלמה כתיבת ס"ת, ושפיר ילפינן מהכא מ"ע לכתוב ס"ת כולה, והבן.

דברי המפרשים בענין כתבו לכם את השירה, דקאי ע"כ התורה

ובענין המבוכה בין המפרשים בפירוש הכ' ועתה כתבו וגו' את השירה הזאת, דאם קאי על כל התורה כדעת רוב מוני המצוות, מדוע נקט הכתוב כתבו לכם את השירה, ולא כתיב תורה להדיא. הנה מקום אתי להביא מ"ש בספר הכתב והקבלה, שאין כאן מקום תמיהה, דהנה להלן בקרא אחריכֹּם שדיבר משרע"ה את כל דברי השירה באזני העם, כתיב "שימו לבבכם לכל הדברים אשר אנכי מעיד בכם היום אשר תצוו את בניכם לשמור לעשות את כל דברי התורה הזאת", מפורש יוצא מדברי הכתוב שתכלית השירה שתהא אזהרה לקיים כל התורה ומצוותיה, וא"כ ממילא שמענו דיש חיוב לכתוב את כל התורה, ואין צורך להזהיר על כך להדיא, כי איזה תועלת תהא באזהרה לשמור את כל דברי התורה, אם התורה עצמה אינה כתובה לפנייהם ואינם בקיאים במצוותיה של תורה.

עוד כתב בס' הכתב והקבלה, דמצינו בכמה מקומות שהתורה עצמה נקראת שירה, וכגון הא דאיתא בחולין (דף קל"ג ע"א) על השונה לתלמיד שאינו הגון, שאמר הכתוב (משלי כ"ה כ') מעדה בגד ביום קרה חמץ על נתר ושר בשירים על לב רע. ופירש"י, כמו בגד בלוי ונרקב, וכמו חומץ על נתר שהוא מין חול שהחומץ מפסידו, כן שר בשירים על לב רע, האומר דברי תורה למי שאינו יודע להבין בהם, ע"כ. הרי דדרשו שירים על דברי תורה.

ס"ת כהלכתה, מכיון שכתב פרשת האזינו דעלה קאי חיוב ועתה כתבו, ולגביה ידידה אין איסור כתיבת פרשיות פרשיות כיון שכבר היתה כתובה עד שירת האזינו, או נימא דהחיוב שהבן עצמו יכתוב כל התורה. עיי"ש שמסיק בפשטות דהחיוב על הבן לכתוב כל התורה, ולא די לו בסיום הס"ת שהניח לו אביו.

ועי' בזה בשו"ת שבט סופר סי' פ"ה שמפלפל בזה בענין ס"ת שהניח לו אביו הגאון כת"ס זלה"ה.

שיטת הראשונים דילפינן כה"ת בק"ו משירת האזינו

ובבלי חמדה (פ' וילך) הביא שיטות כמה ראשונים דהשירה הזאת קאי על שירת האזינו, ומ"מ ילפינן חיוב כתיבת כל התורה בק"ו, ומה שירת האזינו דהיא רק עדותה של תורה חייבים לכותבה, כל שכן התורה כולה.

אך הרמב"ם לא ניחא לומר דילפינן כל התורה בק"ו משירת האזינו, והוצרך לפרש מכאן אין כותבין את התורה פרשיות פרשיות, דהרמב"ם לשיטתו הולך בספר המצוות דדבר הנלמד מאחת מ"ג מדות שהתורה נדרשת בהן יש לו דין דברי סופרים, וא"כ אילו הוה ילפינן כתיבת ספר תורה רק מכאן ק"ו לא יתכן למנותו בכלל תרי"ג מצוות, ודו"ק.

דעת הר"ב ג' דהשירה הזאת קאי ע"כ התורה אכן הנה הר"ב ג' בפ"י עה"ת כתב, דמסתימת הפרשה משמע דועתה כתבו לכם את השירה וגו' קאי על כל התורה, ולא על פרשת האזינו בלבד, שהרי נאמר ויכתוב משה את השירה וגו' (פסוק כ"ב) ולהלן (שם פסוק כ"ד) ויהי ככלות משה לכתוב את דברי התורה הזאת על ספר עד תומם, ועוד שם (פסוק כ"ה) לקוח את ספר התורה הזה ושמעתם אותו וגו' ובסוף הפרשה כתיב וידבר משה וגו' את דברי השירה הזאת עד תומם, ולהלן בסו"פ האזינו (פסוק מ"ד) ויבא משה וידבר את כל דברי השירה הזאת וגו' ויאמר אליהם שימו לבבכם לכל הדברים אשר אנכי מעיד וגו' לשמור לעשות את כל דברי התורה הזאת וגו', ומן כל הכתובים מוכח להדיא דהשירה האמורה כאן קאי על כל התורה, והבן.

א"ת 1234567

וכן בחגיגה (דף י"ב ע"ב) כל הלומד תורה כלילה חוט של חסד משוך עליו ביום שנאמר (תהלים מ"ב ט) יומם יצוה ה' חסדו וכלילה שירה עמי, דמחמת שכלילה שירה עמי, הוא התורה, יצוה ה' חסדו ביום, עיי"ש. וא"כ שפיר שייך לפרש כתבו לכם את השירה על כל התורה שנקראת כן בכמה מקומות.

ובדמות ראי' לזה יש להביא גם מהא דאיתא בנדרים (דף ל"ח ע"א), רבי יוסי ב"ר חנינא אומר התורה לא ניתנה תחלה אלא למשה ולזרעו שנא' כתב "לך" וכו', ופריך והרי כתיב ועתה כתבו לכם את השירה הזאת, ומשני, השירה לחודה, ופריך והכתיב למען תהי' לי השירה הזאת לעד בבני ישראל, [ואם לא נתנה להם התורה אלא זו השירה על מה תעיד, פי' הרא"ש], עיי"ש דמסיק שכל התורה ניתנה לישראל אלא דהפלפול ניתן למשה ונהג בו טובת עין ומסרו לישראל, ע"כ. הרי דמדכתיב למען תהי' לי השירה הזאת לעד מוכח להדיא דמצות ועתה כתבו את השירה קאי על כל התורה, וכמו שפירש הרא"ש שם דאי שירה לבדה קאמר שיכתבו וילמדו את בני ישראל על מה תעיד שירת האזינו, והבן.

טעם שהתורה"ק נקראת שירה

התורה

רבינו מנחם מרקאנטי ז"ל בטעמי המצוות (עשה ר"ג), כתב בטעם שנקרא הס"ת שירה, וז"ל, ואמר "שירה" [כמו שיכתוב האדם השיר הנאה והזמר הנאה כדי לשמח לבו לפרקים כשהוא עצב, כן פקודי ד' ישרים משמחי לב], שיהיו דברי תורה שגורים בפיו וערבים עליו כשירה זו. ואמר "שימה" לומר שחביבה עליו כסימה זו, כשיעשה סימנים להלכות, לכך ועתה כתבו את השירה הזאת, עכ"ל הרקאנטי שם.

ועי' בספר המרקחת לבשמים להרה"ג ממישקאלץ ז"ל שכתב טעם נכון שהתורה"ק נקראת שירה, דכשם שבשעת שירה כשמזמרים יחד משוררים בצוותא חדא (והקרי קאהר או קווייער), עיקר היופי והשלימות של הניגון הוא כשכולם מזמרים בקול אחד ובנעימה אחת, ואם אחד מגביה קולו והשני מנמיך קולו, או אחד מושך ומאריך והאחר מקצר ומרשין מזה אחד ומזה, אין לזמרה זו טעם וריח, כמו"כ לימוד התורה"ק צריך שתהיה באחדות

ובצוותא חדא בלא קנאה ותחרות, [מלבד קנאת סופרים שהיא מעולה, כנודע].

קושיית השאג"א על הרמב"ם

ובשו"ת שאגת ארי' (סי' ל"ד), ס"ל ג"כ כדעת המפרשים דסתם שירה משמעותה התורה כולה הקרויה שירה, ומתוך כך יצא לו להקשות על הרמב"ם שהוצרך לומר דמצות כתיבת ס"ת ילפינן מועתה כתבו מדאין כותבין את התורה פרשיות פרשיות, ולמה לא כ' כפשוטו דשירה היינו כל התורה כדמוכח מסוגיא דנדרים הנ"ל.

אכן לפימש"כ החת"ס ז"ל ביו"ד סי' רנ"ד נדחה קושיא זו על הרמב"ם, דאין ראי' מש"ס נדרים, שהרי כוונת הגמ' לדחות הא דאמר ריב"ח שהתורה ניתנה רק למשה ולזרעו, ומשו"ה פריך שפיר דאם כל ישראל לא נתחייבו בקיום התורה אלא משה וזרעו, א"כ מה עדות השירה הזאת בבני ישראל, דעדות שייך להתרות על קיום התורה, ואם לא ניתנה להם התורה מה שייך להזהירן עליה בשירת האזינו, ומכח קושיא זו חזר בו הש"ס ומסיק שכל התורה ניתנה לישראל, אלא שפלפול התורה ניתן למשה ולזרעו בלבד, אבל אכתי אין לנו הוכחה מגמ' דנדרים דיש מצוה לכתוב כל התורה כולה, דאכתי אפ"ל דכתבו לכם את השירה קאי על שירת האזינו בלבד, אלא ששירה זו היא עדות על כל התורה והמצוות שנצטוינו לקיימה אף אם לא נצטוינו לכותבה, ועדיין אין ראי' דשירה קאי על התורה, עכ"ד החת"ס.

יש בשירת האזינו התראה לעוברי עבירה

והבטחה לעושי רצונו

בתיבת שירת האזינו, תכלית מטרתה היא כפירש"י ז"ל עה"פ (דברים ל"א כ"א) וענתה השירה הזאת לפניו לעד, שהתירתי בו בתוכחה על כל המוצאות אותו, כי לא תשכח מפיו זרעו, הרי זו הבטחה לישראל שאין תורה משתכחת מזרעם לגמרי, עכ"ד רש"י ז"ל. וא"כ יש בה ענין של התראה בעוברי עבירה שאם יעברו על התורה ימצאו אותם הרעות הכתובות בה, ויש בה גם הבטחה כי לעולם ימצאו בישראל שומרי תורה ולומדיה.